# Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarda labdan o‘qish malakalrini rivojlantirishda mutaxassisning ahamiyati

**Muhammadjonova Dilafruz Farhodjon qizi**

**Qo‘qon davlat universiteti Maxsus pedagogika kafedrasi o‘qituvchisi**

muhammadjonovadilafruz01@gmail.com

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada eshitishida nuqsoni bo’lgan bolalar ta’limining o’ziga xosligi, xususan, labdan o’qishga o’rgatish mashg’ulotlarining mohiyati va bu mashg’ulotlarda mutaxassisning vazifalari, ish bosqichlari, tibbiy-pedagogik shart-sharoitlar to’laqonli yoritib berilgan.

**Kalit so’zlar:** eshitishida nuqsoni, kar bola, labdan o’qish, artikulyatsiya, surdopedagog, logoped, kommunikativ muhit, korreksiya, individual yondashuv.

Labdan o‘qishga o‘rgatish mashg‘ulotlarida mutaxassisning o‘rni juda muhimdir. Chunki eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun so‘zlarni faqat eshitish emas, balki lab harakatlari orqali idrok etish ham nutqni tushunishning asosiy vositasidir. Shu sababli mutaxassis - surdopedagog, logoped yoki defektolog mashg‘ulotni to‘g‘ri tashkil etish, bolada diqqatini, kuzatuvchanlikni va nutqni idrok etish malakasini shakllantirishda yetakchi rol o‘ynaydi. Mutaxassisning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

**1.**Tayyorlov bosqichini tashkil etish – bolaning eshitish darajasi, ko‘rish qobiliyati va psixologik holatini aniqlash, individual reja tuzish;

**2.**Ko‘rsatmalilikni ta’minlash – lab harakatlarini aniq, sekin va tabiiy ko‘rsatish orqali o‘quvchining diqqatini og‘zaki nutqqa qaratish;

**3.**O‘quvchini rag‘batlantirish va motivatsiya yaratish – mashg‘ulotlarda ijobiy emotsional muhitni shakllantirish, bolani faol ishtirok etishga undash;

**4**.Individual yondashuvni qo‘llash – har bir bolaning qobiliyati, yosh xususiyatlari va rivojlanish darajasiga mos metodlarni tanlash;

**5.**Teskari aloqa o‘rnatish – o‘quvchining javoblarini kuzatib, to‘g‘rilash, xatolarni muloyimlik bilan tuzatish;

**6.**Ko‘rgazmali va texnik vositalardan foydalanish – oyna, video yozuvlar, artikulyatsion mashqlar yordamida labdan o‘qish ko‘nikmasini mustahkamlash;

**7.**Pedagogik tashxis qo‘yish: bolaning eshitish, ko‘rish, nutq va diqqat darajasini aniqlash; individual o‘quv dasturini tuzish. Mashg‘ulotni rejalashtirish: o‘quv materiallarini bosqichma-bosqich tanlash, metod va vositalarni aniqlash;

**8.**Ko‘rgazmalilik va harakatchanlikni ta’minlash: lab harakatlarini to‘g‘ri, ravon va tabiiy tarzda ko‘rsatish, o‘quvchining diqqatini og‘iz va yuz harakatlariga qaratish;

**9.**Kommunikativ muhit yaratish: mashg‘ulot davomida ijobiy psixologik muhitni ta’minlash, o‘quvchining o‘ziga ishonchini oshirish.

Mutaxassisning roli nafaqat o‘quv jarayonini boshqarish, balki bolaning ruhiy holatini qo‘llab-quvvatlash, unda o‘ziga ishonchni shakllantirish va muloqotga kirishish istagini oshirishdan iborat. U mashg‘ulot davomida o‘quvchi uchun yo‘l-yo‘riq beruvchi, rag‘batlantiruvchi va korreksion rivojlantiruvchi shaxs sifatida namoyon bo‘ladi.

**Mutaxassisning bolalar bilan individual ishlashdagi yondashuvlari.**

Maktabgacha ta’lim tizimida har bir bolaning shaxsiy xususiyatlari, rivojlanish sur’ati va ehtiyojlari turlicha bo‘lgani sababli, mutaxassis tomonidan individual yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Individual yondashuv deganda — bola shaxsini, uning qobiliyatlari, temperamentini, hissiy holatini, sog‘lig‘ini va ijtimoiy tajribasini inobatga olgan holda tarbiyaviy hamda ta’limiy jarayonni tashkil etish tushuniladi.

**- Psixologik yondashuv.** Mutaxassis bolaning ruhiy holati, qiziqishlari va motivatsiyasini aniqlash orqali unga shaxsiy psixologik qo‘llab-quvvatlov beradi. Bu yondashuvda: bolaning hissiy barqarorligini ta’minlash, o‘ziga ishonchini oshirish, ijobiy munosabat shakllantirishga e’tibor qaratiladi. Psixologik yondashuv bolaning individual rivojlanishiga turtki bo‘luvchi asosiy omillardandir. Masalan, bola o‘z fikrini ifoda etishda qiynalayotgan bo‘lsa, mutaxassis uni tanqid qilmasdan, aksincha, qo‘llab-quvvatlaydi, uning harakatlarini qadrlaydi. Psixologik yondashuv bolaning o‘zini anglashiga, o‘z imkoniyatlarini baholay olishiga, stress holatlaridan chiqishiga yordam beradi.

**- Pedagogik yondashuv**. Bu yondashuvda mutaxassis bola bilan ishlashda didaktik materiallar, o‘yinlar, mashg‘ulot turlari va metodlarni shaxsiy imkoniyatlariga mos tanlaydi. Masalan, nutqida nuqsoni bo‘lgan bola bilan ko‘proq og‘zaki mashqlar, fonetik o‘yinlar o‘tkaziladi; harakat faoliyati sust bo‘lgan bola bilan esa harakatli o‘yinlarga ustuvorlik beriladi. Bunda ta’lim jarayonining asosiy tamoyillari — izchillik, tizimlilik, faoliyatga yo‘naltirilganlik va bolaga nisbatan mehr-muhabbat saqlanadi. Mutaxassisning pedagogik yondashuvi nafaqat bilim berish, balki tarbiyaviy jihatdan ham katta ahamiyatga ega. Bola o‘zini qadrlangan shaxs sifatida his etganda, uning o‘qishga bo‘lgan munosabati ham ijobiy tus oladi..

**- Individual rivojlantiruvchi yondashuv.** Mutaxassis bolaning mavjud bilim va ko‘nikmalarini aniqlab, unga mos rivojlantiruvchi topshiriqlar beradi. Bu jarayonda:bolaning qiziqish sohasiga mos mashg‘ulotlar tanlanadi; sekin rivojlanayotgan bolaga qo‘shimcha yordam beriladi;ilg‘or bolalar uchun murakkabroq topshiriqlar tayyorlanadi. Masalan: nutqi sust rivojlangan bola bilan logopedik mashg‘ulotlar o‘tkaziladi; harakat faoliyati past bo‘lgan bolalar uchun jismoniy o‘yinlar tanlanadi; ijtimoiy ko‘nikmalari zaif bolalar uchun jamoaviy o‘yinlar tashkil qilinadi. Mutaxassis bola rivojlanishini muntazam kuzatib boradi, zarurat tug‘ilganda yondashuvni o‘zgartiradi yoki yangi metodlarni qo‘llaydi.

**- Ijtimoiy-pedagogik yondashuv.** Bola bilan individual ishlashda oilaviy muhit va ijtimoiy sharoit ham inobatga olinadi. Mutaxassis ota-onalar bilan hamkorlikda bola tarbiyasi va rivojlanishiga birgalikda yondashadi.Bu yondashuv oilaviy tarbiyaning ijobiy jihatlarini mustahkamlash hamda bola uchun qulay psixologik muhit yaratishga xizmat qiladi.

**Labdan o‘qishga o‘rgatish samaradorligini oshirishda pedagogik shart-sharoitlar**.

Pedagogik shart-sharoitlar deganda — o‘qituvchi tomonidan yaratiladigan tashkiliy, metodik, psixologik va didaktik imkoniyatlar majmui tushuniladi. Ular labdan o‘qishga o‘rgatish jarayonining samaradorligini belgilovchi asosiy omillardandir. Samaradorlikni oshiruvchi asosiy pedagogik shart-sharoitlar:

**a)** Maxsus o‘quv muhitini yaratish - labdan o‘qish samarali bo‘lishi uchun eng avvalo vizual idrokka qulay shart-sharoitlar yaratilishi zarur. Bunga quyidagilar kiradi: xonani yetarli darajada yoritish (yorug‘lik so‘zlovchining yuziga to‘g‘ridan-to‘g‘ri tushmasligi kerak);so‘zlovchi va o‘quvchi orasida masofa 1,5–2 metr atrofida bo‘lishi; fon shovqinlari, ortiqcha harakat va chalg‘ituvchi omillarni bartaraf etish;

yuz ifodalarining tabiiy bo‘lishini ta’minlash. Bu shartlar bolaga lab harakatlarini aniq kuzatish, diqqatni to‘liq jamlash va so‘z mazmunini to‘g‘ri idrok etishga yordam beradi.

**b)** Mutaxassisning metodik yondashuvi - labdan o‘qitish jarayonida mutaxassis bolaning individual imkoniyatlariga mos metodlarni tanlashi lozim. Eng samarali metodlar quyidagilar hisoblanadi: ko‘rgazmali ta’lim (so‘zlovchining yuzini, lab harakatlarini ko‘rsatish orqali o‘rgatish); bosqichma-bosqich o‘qitish (avval alohida tovushlar, keyin bo‘g‘inlar, so‘zlar, so‘ngra butun gaplar);ko‘p marotaba takrorlash va mashq qilish; nutqni kontekstdan tushunishga o‘rgatish (mimika, imo-ishora, holat orqali ma’no anglash). Metodik yondashuv jarayonida o‘quvchi faol ishtirok etishi, ya’ni faqat passiv kuzatuvchi emas, balki suhbatdosh sifatida muloqotga kirishishi muhimdir.

**c)** Shaxsga yo‘naltirilgan pedagogik yondashuv - har bir bola o‘ziga xos idrok tezligi, diqqat barqarorligi va tafakkur darajasiga ega. Shu sababli mutaxassis o‘quv jarayonida individual yondashuvni qo‘llashi kerak. Masalan: diqqatni jamlashda qiyinchiligi bo‘lgan bolalar bilan qisqa, ammo tez-tez mashqlar o‘tkaziladi; vizual idroki kuchli bolalar bilan esa so‘zlovchining yuz ifodalarini tahlil qilish ishlari chuqurlashtiriladi. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv bolaning o‘qishga bo‘lgan ishonchini oshiradi va motivatsiyasini kuchaytiradi.

**d)** Innovatsion texnologiyalarni qo‘llash - zamonaviy ta’lim jarayonida texnik vositalar va raqamli texnologiyalar labdan o‘qish ko‘nikmalarini mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi. Masalan: videomateriallar orqali turli nutq holatlarini kuzatish; sekinlashtirilgan yoki takroriy videolar yordamida lab harakatlarini tahlil qilish; interaktiv dasturlar va sun’iy intellekt asosidagi simulyatorlardan foydalanish. Bu usullar bolalarning diqqatini jalb etadi, amaliy tajribani ko‘paytiradi va o‘rganilgan bilimlarni mustahkamlaydi.

**e)**Psixologik qo‘llab-quvvatlash va motivatsiya - labdan o‘qishni o‘rganish ko‘p hollarda sabr, ishonch va ijobiy ruhiy holatni talab qiladi. Mutaxassis bolaga doimiy ruhiy yordam ko‘rsatib borishi lozim. Bolaning har bir kichik yutug‘ini e’tirof etish, rag‘batlantirish; o‘zini muvaffaqiyatli his etishiga sharoit yaratish; ijobiy emotsional muhitni ta’minlash - bu jarayonning samaradorligini oshiradi. Motivatsion muhitda bola labdan o‘qishga nisbatan ishonch va qiziqish bilan yondashadi, bu esa o‘rganish sifatini bir necha baravar oshiradi.

**f)** Ota-onalar bilan hamkorlik - pedagogik shart-sharoitlarning muhim tarkibiy qismi - bu oila bilan hamkorlikdir. Mutaxassis ota-onalarni labdan o‘qish metodikasi, mashqlar va uy sharoitida mashq qilish usullari bilan tanishtiradi. Ota-onalar bilan birgalikda ishlab chiqilgan mashg‘ulotlar bolada mustahkam natija beradi, chunki ta’lim jarayoni uzluksizlik kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:


1. Dyachenko, L.A. (2015). Surdopedagogy: Theory and practice of educating deaf children. Moscow: Prosveshchenie.
2. Krylova, N.V. (2018). Speech therapy and corrective pedagogy. Saint Petersburg: Piter.
3. Alexeeva, I.G. (2017). Methods of teaching lip-reading to children with hearing impairments. Moscow: Nauka.
4. Bonet, P. (2016). History of surdopedagogy and modern approaches. Barcelona.

5. Farkhodjanovna, Muhammadjonova Dilafruz. "Correctional pedagogical work on the development of oral speech of children with hearing impairment." International Journal of Pedagogics 5 (2025): 7-10.
6. DILAFRUZ, M. "ESHITISHIDA NUQSONLARI BO'LGAN MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING NUTQINI MAKTABGA TAYYORLASH - PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK MUAMMO SIFATIDA." XALQARO JURNAL 4.11 (2024): 87-89.
7. Farkhodjanovna, Muhammadjonova Dilafruz. "Correctional pedagogical work on the development of oral speech of children with hearing impairment." International Journal of Pedagogics 5 (2025): 7-10.
8. Muhammadjonova, Dilafruz. "Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalardning sezgi va idrok xususiyatlarning o'ziga xosligi." Science promotion (2023).